

THI3321 คติชนวิทยา | สัปดาห์ที่ 5

เรื่องเล่าพื้นบ้าน (3)

แบบเรื่องและ

การศึกษานิทานเชิงโครงสร้าง

ผศ.ดร.ศรัณย์ภัทร์ บุญฮก

หัวข้อในการเรียนการสอน

- แบบเรื่องของนิทาน
- การศึกษานิทานเชิงโครงสร้าง

แบบเรื่องของนิทาน

- แบบเรื่อง (tale type) คือ โครงเรื่องของนิทานที่ทำให้นิทานแต่ละเรื่องมีลักษณะเฉพาะต่างจากนิทานเรื่องอื่น ๆ → สมบูรณ์ในตัวเอง
- แบบเรื่องประกอบด้วยอนุภาคเดียวหรือหลายอนุภาคก็ได้
- แบบเรื่องเกี่ยวข้องกับการจัดลำดับหรือการจัดเรียงอนุภาคที่ประกอบเป็นเรื่องราวนั้น ๆ

แบบเรื่องของนิทาน

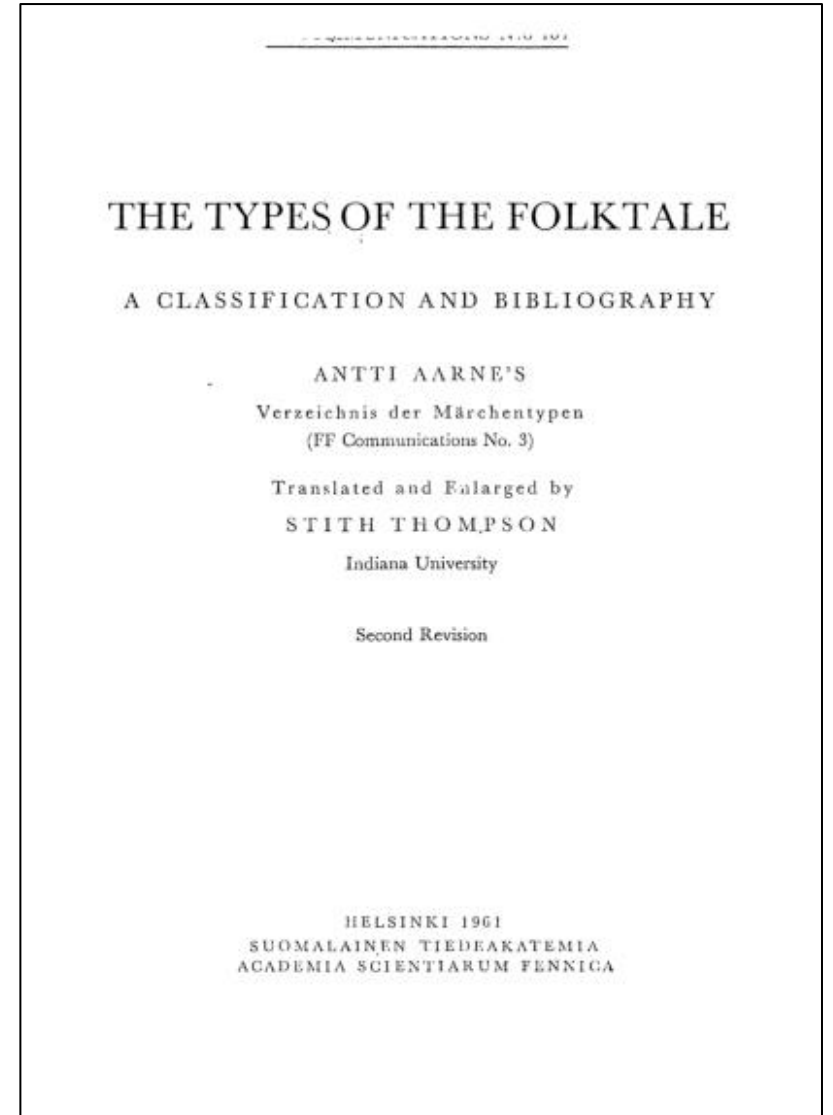
แบบเรื่องซินเดอเรลลา

- I แม่เลี้ยงใจร้ายกลั่นแกล้ง
- II นางเอกได้รับการช่วยเหลือจากนางฟ้า
- III ได้พบเจ้าชาย
- IV การพิสูจน์ตนเอง
- V การแต่งงานกับเจ้าชาย

แบบเรื่องของนิทาน

ดัชนีแบบเรื่องของนิทานพื้นบ้าน (The Types of the Folktale)

- การรวบรวมแบบเรื่องนิทานมาจัดกลุ่มเป็นดัชนีคล้ายกับดัชนีอนุภาคของนิทาน
- ข้อมูลนิทานมาจากยุโรปเป็นส่วนใหญ่
- แบ่งออกเป็น 5 หมวด ได้แก่
 - นิทานเรื่องสัตว์
 - นิทานมหัศจรรย์
 - นิทานมุขตลก
 - นิทานเข้าแบบ
 - นิทานเบ็ดเตล็ด

แบบเรื่องของนิทาน

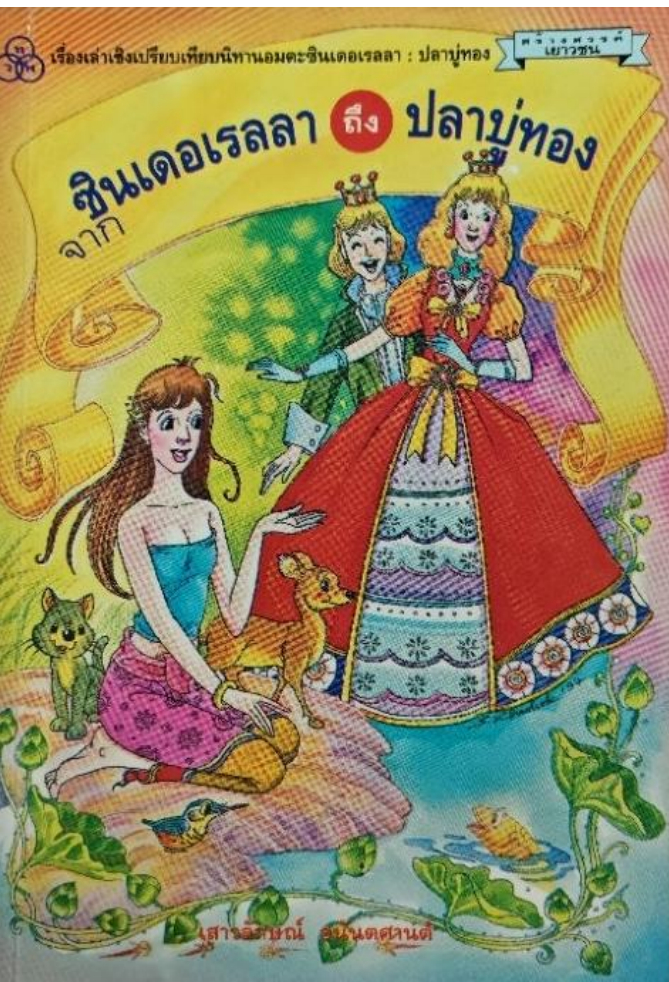
การนำแบบเรื่องของนิทานมาศึกษา : แบบเรื่องนิทานนางสีบสอง

กิ่งแก้ว อัคราทร (2519) แง่คิดจากนิทานเปรียบเทียบ : แบบเรื่องนิทานนางสีบสอง

- นิทานนางสีบสองของไทยตรงกับ 3 แบบเรื่อง ได้แก่
 - แบบเรื่อง 327A แฮนเซลและเกรเทล
 - แบบเรื่อง 462 ราซินีที่ถูกขับไล่กับราซินียักษ์
 - แบบเรื่อง 320A เด็กหนุ่มถูกส่งไปดินแดนยักษ์
- นิทานไทยมักนำสามแบบเรื่องนี้มาผนวกรวมกันรวมถึงการโยงกับเรื่องพระรถเมรี อันแสดงถึงกฎแห่งกรรม
- แบบเรื่องนิทานนางสีบสองของไทยยังใกล้เคียงกับนิทานอินเดียตอนเหนือกับนิทานในรัฐฉานของพม่า
- กิ่งแก้วเสนอว่า นิทานเรื่องนี้ น่าจะมีกำเนิดมาจากอินเดียตอนเหนือ อันแสดงถึงการต่อสู้ระหว่างชาวอารยันกับชนพื้นเมืองผิวดำ

แบบเรื่องของนิทาน

การนำแบบเรื่องของนิทานมาศึกษา : แบบเรื่องซินเดอเรลลา - ปลาบู่ทอง

สารบัญ

นำเรื่อง

ซินเดอเรลลาของตะวันตก

๑. ซินเดอเรลลาของอิตาลี ส่วนตอนที่หนึ่ง
๒. ซินเดอเรลลาของอิตาลี ส่วนตอนที่สอง
๓. ซินเดอเรลลา ส่วนตอนของชาร์ลส์ แปรโรลด์
๔. ซินเดอเรลลาของฝรั่งเศส
๕. นางซีแดฟิแนด้า
๖. ฟิแนดส์ นางซีแด
๗. ซินเดอเรลลาของเยอรมัน ส่วนตอนที่หนึ่ง
๘. ซินเดอเรลลาของเยอรมัน ส่วนตอนที่สอง
๙. ซินเดอเรลลาของสกอตแลนด์

๑๐. วาสสิลิสซา ผู้แสนสวย

๑๑. นางเงือก

ซินเดอเรลลาของตะวันออก

๑๒. ซินเดอเรลลาของฮิปปี้
๑๓. หญิงสาว กบ และบุตรชายของหัวหน้าที่เฝ้า
๑๔. ซินเดอเรลลาของแอฟริกา
๑๕. ปลาบู่ทอง ส่วนตอนที่หนึ่ง
๑๖. ปลาบู่ทอง ส่วนตอนที่สอง
๑๗. เบนชาร์กับคาเคซาระ
๑๘. ซินเดอเรลลาของจีน ส่วนตอนที่หนึ่ง
๑๙. ซินเดอเรลลาของจีน ส่วนตอนที่สอง
๒๐. ซินเดอเรลลาของจีน ส่วนตอนที่สาม
๒๑. ซินเดอเรลลาของจีน ส่วนตอนที่สี่
๒๒. เจ้าหญิง
๒๓. นางหยี่แสงทอง
๒๔. นางยี่คำทอง

ข้อสังเกตในนิทาน

สรุป

๑

๒๓

๒๓

๓๓

๓๕

๔๓

๔๙

๕๑

๗๘

๘๗

๘๙

๙๑

๑๐๑

๑๑๐

๑๑๐

๑๑๑

๑๒๒

๑๒๔

๑๓๔

๑๓๗

๑๔๓

๑๔๖

๑๔๙

๑๕๗

๑๖๘

๑๘๑

๑๘๗

๑๙๖

๒๙๖

- ซินเดอเรลลาเป็นแบบเรื่องที่พบมากในนิทานทั่วโลก
- แบบเรื่องนี้ก็มีความคล้ายคลึงกับแบบเรื่องนิทานปลาบู่ทองของไทย
- เสาวลักษณ์ อนันตศานต์ รวบรวมและเรียบเรียงนิทานสองเรื่องนี้ไว้ และเสนอว่า
 - นิทานปลาบู่ทองรวมถึงนิทานจากโลกตะวันออก มักกล่าวถึงการเวียนว่ายตายเกิดมาอธิบายความผูกพันระหว่างแม่กับนางเอก
 - สัตว์ของนิทานตะวันออกมักเป็นปลา ขณะที่ตะวันตกมักเป็นวัว แพะ หรือนก

แบบเรื่องของนิทาน

การนำแบบเรื่องของนิทานมาศึกษา : แบบเรื่องตำนานข้าวของชนชาติไท

- ศิริพร ณ ถลางศึกษาตำนานข้าวของกลุ่มชาติพันธุ์ไท
- ชาติพันธุ์ไท (Tai) คือ คนที่พูดภาษาตระกูลไททั้งในประเทศไทยและนอกประเทศไทย
- ศิริพรพบแบบเรื่องของตำนานข้าว 2 แบบเรื่อง
 - แบบเรื่องข้าวถูกตี
 - แบบเรื่องย่าขวัญข้าวขัดแย้งกับพระพุทธรเจ้า

แบบเรื่องของนิทาน

การนำแบบเรื่องของนิทานมาศึกษา : แบบเรื่องตำนานข้าวของชนชาติไท

โครงเรื่องประเภท "ข้าวถูกตี-ถูกขาย" จะมีลำดับดังนี้

- A เริ่มต้นด้วยการกล่าวถึงขนาดของเมล็ดข้าว
- B เม็ดข้าวบินเข้ายุ้งเอง
- C แม่หม้ายตีข้าวด้วยไม้คานจนเม็ดข้าวแตกละเอียด
- D ขวัญข้าวโกรธ จึงหนีไป
- E จึงเกิดภาวะอดอยาก คนไม่มีข้าวกิน
- F ต้องไปอ้อนวอนขอให้ขวัญข้าวกลับคืนมา
- D ขวัญข้าวโกรธ จึงหนีไป
- E จึงเกิดภาวะอดอยาก คนไม่มีข้าวกิน
- F ต้องไปอ้อนวอนขอให้ขวัญข้าวกลับคืนมา

ถ้าเราเรียงลำดับเหตุการณ์ด้วยตัวอักษร เราจะได้โครงเรื่องของตำนานข้าวของแต่ละกลุ่มชนชาติไทดังนี้

ABCDEF	(สำนวนไทดำ ไทขาว)
ABCDEFDEF	(สำนวนลาว อีสาน)

ถ้าเราเรียงลำดับเหตุการณ์ของโครงเรื่องประเภท "ยาขวัญข้าว-พระพุทธเจ้า" จะได้ดังนี้

- H ขวัญข้าวน้อยใจที่พระพุทธเจ้าและมนุษย์ลืมนบุญคุณข้าว
- D ขวัญข้าวโกรธและน้อยใจ จึงหนีไปอยู่เมืองมืด
- E เกิดภาวะอดอยาก คนไม่มีข้าวกิน
- F พระพุทธเจ้าไปอ้อนวอนขอให้ขวัญข้าวกลับคืนมา

ถ้าเราเรียงลำดับเหตุการณ์ด้วยตัวอักษร จะเห็นโครงเรื่องดังนี้

HDEF

แบบเรื่องนี้เล่านี้บอกอะไร

- ความขัดแย้งระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา
- ตำนานข้าวในฐานะแม่บททางจริยธรรมและพิธีกรรม
- สิ่งบันทึกประวัติศาสตร์ของข้าว

แบบเรื่องของนิทาน

ตัวอย่างเพิ่มเติมจากงานวิจัย

วัชรารณ ดิษฐปาน (2549). *แบบเรื่องนิทานสังข์ทอง : การแพร่กระจายและความหลากหลาย*

แบบเรื่องของนิทาน

ตัวอย่างเพิ่มเติมจากงานวิจัย

สายป่าน ปุริวรรณชนะ (2552) ตำนานประจำถิ่นริมแม่น้ำและชายฝั่ง
ทะเลภาคกลาง: ความสามานฉันท์ในความหลากหลาย

แบบเรื่องของนิทาน

กิจกรรม AI กับแบบเรื่องของนิทาน

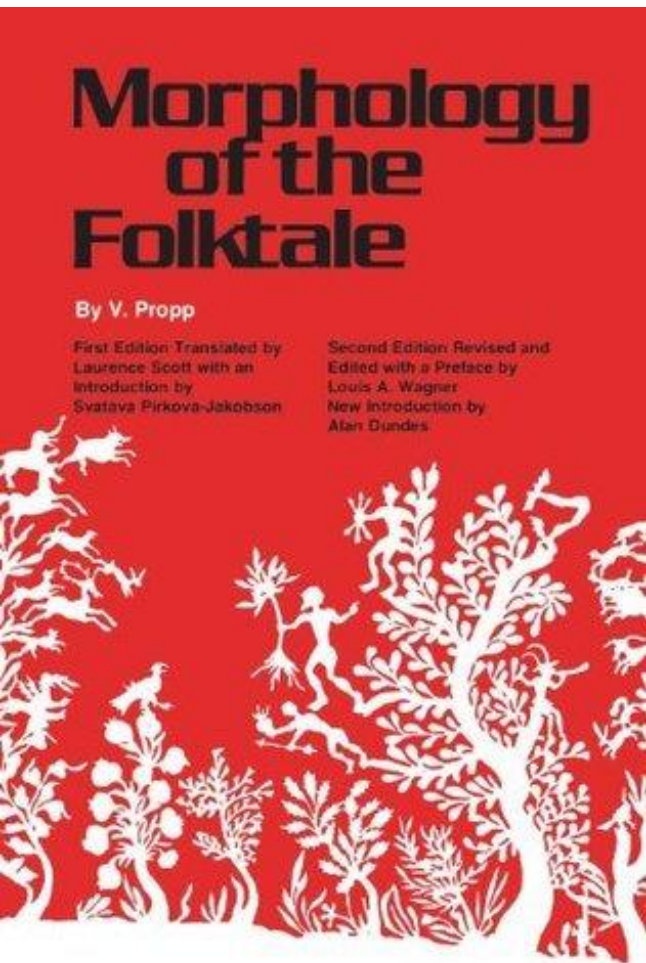
1. นำ Generative AI ที่นักศึกษาใช้ประจำ เช่น ChatGPT Gemini มาใช้ค้นคว้า โดยให้ใช้ห้องสนทนาเดิมต่อจากกิจกรรมอนุภาค แล้วตั้ง Prompt ก่อนเริ่มสนทนา ตัวอย่างเช่น
*คุณกำลังจะเริ่มต้นการศึกษาใหม่ โดยค้นหาเกี่ยวกับแบบเรื่องของนิทาน (Tale-type)
คุณเข้าใจบทบาทใช้หรือไม่ ใช่/ไม่*
2. ให้นักศึกษาเลือกแบบเรื่องของนิทาน/ตำนานที่เรียนไปก่อนหน้านี้ไปค้นหาต่อโดยใช้ AI แล้วนำมาอภิปรายร่วมกัน ดังนี้
 - 2.1 กดคำสั่งค้นหานิทานที่มีเนื้อหานิทานใกล้เคียงกันจากต่างวัฒนธรรม
 - 2.2 พิจารณาตัวอย่างที่ AI ได้นำเสนอมาว่า เหมือนและแตกต่างจากนิทานที่เลือกมาอย่างไร
 - 2.3 ให้ AI ช่วยสกัดแบบเรื่อง โดยแบ่งเป็นเหตุการณ์หลัก ๆ แบบที่ได้เรียนไป (A B C D หรือ I II III)
 - 2.4 วิเคราะห์ความหมายทางวัฒนธรรมที่ซ่อนอยู่

การศึกษานิทานเชิงโครงสร้าง^๕

- โครงสร้าง คือ รูปแบบ (form) หรือแกนที่กำหนดเนื้อหา (content) หรือความเป็นสิ่งต่าง ๆ
- โครงสร้างเป็นสิ่งที่อยู่ภายในต้องค้นหาจึงจะค้นพบ
- ตัวอย่างโครงสร้างประโยคในไทยภาษาไทย → S V O →
เรารู้โครงสร้างแล้วจึงมาเติมเนื้อหาลงไปโครงสร้างนั้น ๆ
- แล้วนิทานจะมีโครงสร้างไหม ?

การศึกษานิทานเชิงโครงสร้าง

ทฤษฎีโครงสร้างนิทานของพรอพพ์ (Propp)

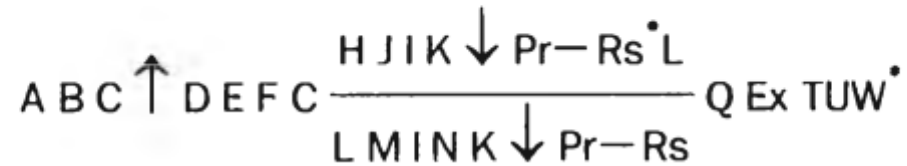
Vladimir Propp

- พรอพพ์เสนอว่าในนิทานมหัศจรรย์ของรัสเซีย ตัวละครเปลี่ยนไปเรื่อย ๆ แต่ มักจะทำพฤติกรรมซ้ำ ๆ กัน
 - มังกร ลักพา ธิดาพระเจ้าซาร์
 - ปีศาจ ลักพา ลูกสาวพระ
 - เหยี่ยว ลักพา เมียชาวนา

การศึกษานิทานเชิงโครงสร้าง

ทฤษฎีโครงสร้างนิทานของพรอพพ์ (Propp)

สูตรโครงสร้างของนิทานรัสเซีย

สมมติฐาน 4 ประการของพรอพพ์

1. พฤติกรรมของตัวละครจะคงที่ไม่เปลี่ยนแปลง
2. จำนวนของพฤติกรรมในนิทานมหัศจรรย์ของรัสเซียมีจำกัด
3. การเรียงลำดับเหตุการณ์/พฤติกรรมจะเหมือนกัน
4. นิทานมหัศจรรย์ทั้งหมดมีโครงสร้างเดียวกัน

การศึกษานิทานเชิงโครงสร้าง

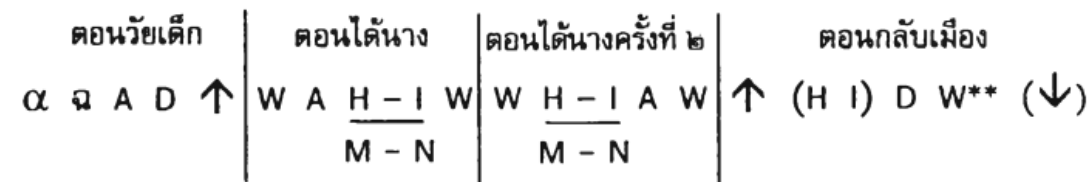
การประยุกต์ใช้กับนิทานไทย : โครงสร้างนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ ของไทย

การศึกษาวรรณกรรมนิทานไทยตามทฤษฎีโครงสร้างนิทานของ วลาดิมีร์ พรอพพ์ ของพิชญานี เชิงศิริ
(2542 : 172)

สูตรโครงสร้างของนิทานรัสเซีย

สูตรโครงสร้างของนิทานไทย

พฤติกรรมที่ปรากฏซ้ำๆ ในนิทานไทย คือ การอิจฉาริษยาระหว่างมเหสีเอกและมเหสีรอง (ฉ)
และเรื่องราวมักวนเวียนอยู่กับการได้นางของพระเอก

การศึกษานิทานเชิงโครงสร้าง^๒

การประยุกต์ใช้กับนิทานของชนชาติและชาติพันธุ์ต่าง ๆ

- โครงสร้างนิทานจักร ๆ วงศ์ - พิชญาณี เชิงคี่รี
- โครงสร้างชาดกพื้นบ้านของไทยเขิน - ประมินทร์ จารวร
- โครงสร้างนิทานเชียงใหม่ปณาสชาดก - วีรวัฒน์ อินทรพร
- โครงสร้างนิทานกำพร้าว้งของไท-ลาว - พิสิทธิ์ กอบบุญ
- โครงสร้างนิทานจีน - วาสนา ศรีรักษ์

การศึกษานิทานเชิงโครงสร้าง

โครงสร้างการเดินทางของวีรบุรุษ (The Hero's Journey)

กิจกรรมที่ 1 จาก On-demand วีรบุรุษคือใคร

1. อะไรที่ทำให้พวกเขากลายเป็นวีรบุรุษ
2. โครงเรื่องของเรื่องแนวนี้นักต้องประกอบด้วยเหตุการณ์อะไรบ้าง
3. ความเหมือนและความแตกต่างของวีรบุรุษในนิทานกับสื่อร่วมสมัย

การศึกษานิทานเชิงโครงสร้าง

โครงสร้างการเดินทางของวีรบุรุษ (The Hero's Journey)

Heroes

Heroes are the fairy tale characters who save the day. They are ordinary people who find treasure, defeat witches and help their friends.

What makes a hero? They can be young or old, a boy or girl, even an animal or a made-up creature.

Heroes might make mistakes or have lessons to learn, but they are usually kind, brave and fight for what is right.

VS

Villains

Villains are the baddies of these tales. They could be angry fairies, hungry wolves or grumpy giants. Villains often have magical powers or special skills that make them dangerous.

They might try to stop or hurt the hero because they are greedy, jealous or just plain mean!

But are villains truly evil, or can they be misunderstood?

การศึกษานิทานเชิงโครงสร้าง

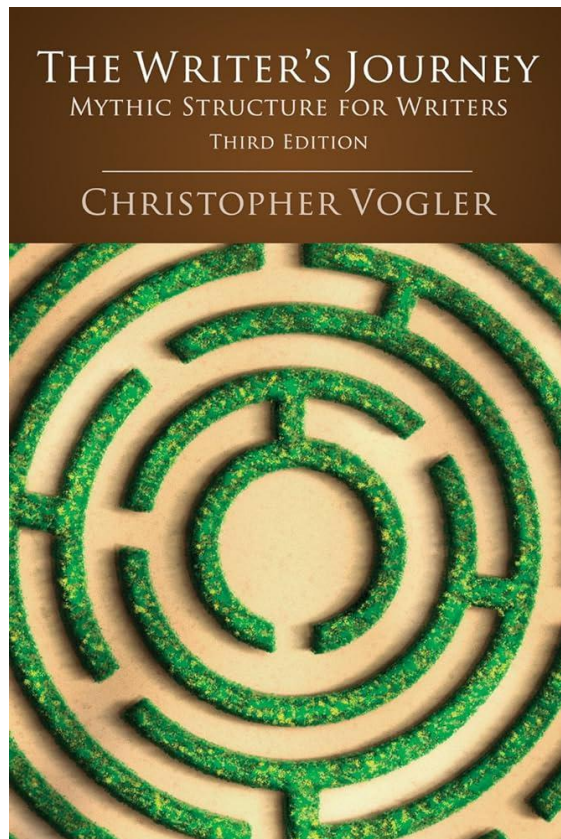
โครงสร้างการเดินทางของวีรบุรุษ (The Hero's Journey)

- โจเซฟ แคมป์เบลล์ เสนอว่า ไม่ว่าวีรบุรุษจะเป็นใคร แต่มีโครงสร้างการเดินทางแบบเดียวกัน
- การเดินทางของวีรบุรุษ หรือ The Hero's Journey

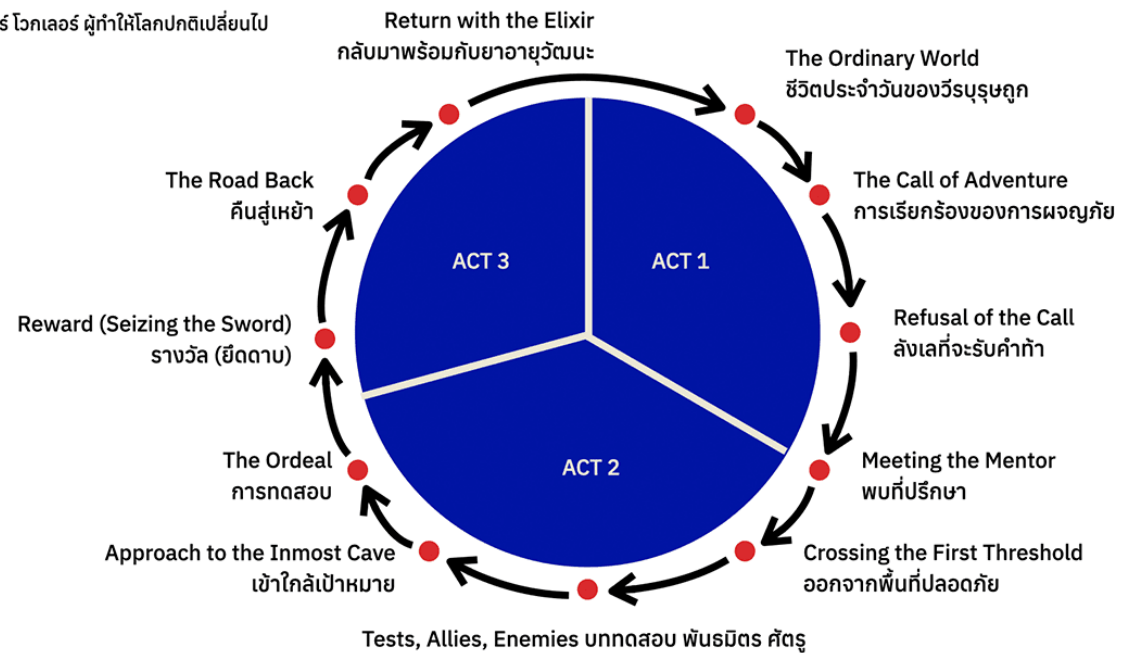
การศึกษานิทานเชิงโครงสร้าง

โครงสร้างการเดินทางของวีรบุรุษ (The Hero's Journey)

THE HERO'S JOURNEY

คริสโตเฟอร์ โวกลเลอร์ ผู้ทำให้โลกปกคตเปลี่ยนไป

porcupinebook.com

<https://porcupinebook.com/the-heros-journey/>

การศึกษานิทานเชิงโครงสร้าง

การประยุกต์ใช้โครงสร้างการเดินทางของวีรบุรุษ : วิถีมหาศาสดา

จากกิจกรรมที่ 2 ใน OnDemand จากบทความเรื่อง “วิถีแห่งมหาบุรุษ: การศึกษาชีวประวัติศาสดาตามแนวคิดการเดินทางของวีรบุรุษภาพยนตร์” ของประเสริฐ รุณรา ซึ่งตีพิมพ์ในวารสารวรรณทัศน์ ปีที่ 15 เมื่อปี 2558 โดยจากนั้นให้ตอบคำถามต่อไปนี้

1. จาก **บทนำ** ผู้วิจัยได้เปรียบเทียบแนวคิดการเดินทางของวีรบุรุษระหว่างโจเซฟ แคมป์เบลล์ และคริสโตเฟอร์ โวคเลอร์ว่าเหมือนและแตกต่างกันอย่างไร
2. จาก **ผลการวิจัย** ผู้วิจัยได้นำเอาโครงสร้างการเดินทางของวีรบุรุษของโวคเลอร์มาศึกษาประวัติชีวิตของศาสดาอย่างไร ให้ยกมา 1 ขั้นในที่นักศึกษาคิดว่าน่าสนใจ
3. จาก **ผลการวิจัย** ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตในหน้า 263 ว่า แม้การนำกรอบแนวคิดของการเดินทางของวีรบุรุษมาใช้ได้ แต่ก็ทำให้เห็นลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมอย่างไร พร้อมกับพบว่าจุดใดเป็นเด่นของเรื่องเล่าของมหาศาสดา
4. จาก **ผลการวิจัย** ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตในหน้า 264 – 265 ว่า จุดร่วมของเรื่องเล่าของชีวติมหาศาสดาที่ประกอบด้วย 4 อนุภาคสำคัญ คืออะไร อธิบายพอสังเขป
5. จาก **บทส่งท้าย** ผู้วิจัยได้สรุปนิยามของความเป็นวีรบุรุษไว้ว่าอย่างไร นักศึกษาคิดว่านำมาใช้ในสถานการณ์อื่น ๆ ได้หรือไม่ อย่างไร

การศึกษานิทานเชิงโครงสร้าง^๕

อภิปรายเพิ่มเติม ใครคือวีรบุรุษในสังคมไทย

1. วีรบุรุษในสังคมไทยมักจะหมายถึงใคร
2. อะไรทำคนเหล่านั้นกลายเป็นวีรบุรุษ
3. จากข้อ 2 แสดงให้เห็นว่า อุดมคติหรือคุณค่าที่สังคมไทยยกย่องคืออะไร
4. อุดมคติเหล่านั้นเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่
5. อะไรที่ทำให้เรื่องเล่าของคนเหล่านั้นยังคงอยู่

แนะนำให้ไปอ่านเพิ่มเติมในบทความ “วีรบุรุษในวัฒนธรรมไทย”

คำถามท้ายบทเรียน

1. แบบเรื่อง (tale type) คืออะไร ต่างจากอนุภาคอย่างไร
2. จงเปรียบเทียบความเหมือนและแตกต่างของแบบเรื่องซินเดอเรลลากับนิทานปลาบู่ทอง และวิเคราะห์ว่าแบบเรื่องเหล่านี้สะท้อนโลกทัศน์ของสังคมตะวันตกและตะวันออกอย่างไร
3. แบบเรื่องตำนานข้าวของชนชาติไทยมีกี่แบบเรื่อง แบบเรื่องดังกล่าวนำเสนอความสัมพันธ์กับสังคมอย่างไรได้บ้าง
4. โครงสร้างนิทานของพรอเพกกับแนวคิดการเดินทางของวีรบุรุษของโจเซฟ แคมป์เบลล์มีจุดร่วมกันในการมองนิทานอย่างไร จงอธิบายพร้อมยกตัวอย่าง
5. จงเลือกกรณีศึกษาของการประยุกต์ใช้แบบเรื่องหรือการศึกษานิทานเชิงโครงสร้างมา 1 กรณีศึกษา เพื่ออธิบายให้เห็นชัดว่า นำเอาแนวคิดทฤษฎีดังกล่าวมาประยุกต์ใช้อย่างไร และได้ผลอย่างไร